

УДК 323. 94(477).

Б.М. Янишин
(м. Київ)

ІНСТИТУТ НАМІСНИЦТВА В ГАЛИЧИНІ У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ АВСТРІЙСЬКОГО УРЯДУ В УКРАЇНСЬКОМУ ПИТАННІ (1890-ті роки)

У статті аналізується роль намісника Галичини наприкінці XIX ст. як представника цісаря і водночас виразника польських національних інтересів. Автором розглянуто політику австрійського уряду в українському питанні у 1890-х роках, а також роль К.Бадені у її реалізації. Визначено фактори, які впливали на формування цієї політики та її вплив на розвиток українського руху в Галичині.

В статье анализируется роль наместника Галиции конца XIX века как представителя императора и в то же время польских национальных интересов. Автор рассмотрел политику австрийского правительства в украинском вопросе в 1890-е годы, а также роль К.Бадени в ее реализации. Определены факторы, которые влияли на формирование этой политики и ее влияние на развитие украинского движения в Галиции.

The role of the governor-general of Galicia at the end of the 19th century as a emperor's delegate and as a representative of Polish national interests at the same time is analyzed. The politic of the Austrian government in Ukrainian question at the 1890th and the role of K.Badeni in its implementation is described by the author. The factors which determined this politic and its impact on the development of Ukrainian national movement in Galicia are determined.

Внаслідок порозуміння австрійського уряду із представниками польського політичного істеблшменту наприкінці 1860-х років практично усю вертикаль місцевої влади у Галичині було віддано у руки останнім. Протести українських, чи як тоді було прийнято називати – руських, представників не бралися до уваги, натомість їх часто звинувачували у москвофільстві. Тому, як справедливо зауважив М.Мудрий, намісник як представник цісаря, залишався чи не єдиною в Галичині владною інституцією, яка, через необхідність узгоджувати австрійські державні з польськими національними інтересами, найближче стояла до можливості компромісу з українцями¹.

Метою даної статті є спроба показати цю двоїстість посади намісника, яка, на нашу думку, найвиразніше виявилася саме наприкінці XIX ст., у зв'язку із загостренням австрійсько-російських стосунків, а також перетворенням національного питання на визначальну, і як згодом виявилось, доленосну проблему Австро-Угорської імперії.

У 1887 р. внаслідок «болгарської кризи» значно погіршилися російсько-австрійські відносини. Реальна загроза військового зіткнення змусила Відень звернути увагу на Галичину, зокрема на можливість використання «польського» і «українського» питання проти Росії.

В жовтні 1888 р. намісником Галичини став К.Бадені². Основним принципом своєї політики він визначив: «Хочу адмініструвати, а не політикувати... і в кабінетах не закриюсь»³. К.Бадені суттєво відрізнявся від свого малоініціативного попередника Ф.Залеського – він «зробив з енергії щось типу програми і часто за енергією судив про людей». Своєю поведінкою він формував враження людини, впевненої в собі: «Трохи жестів наліво, трохи – направо, багато не в'яжучих обіцянок, трохи святкових тонів. А все це з належної висоти, офензивно і по-польськи, з розумінням власної сили, ніби наперед заповідаючи успішність початої ним справи»⁴.

В поглядах на українське питання К.Бадені, ставши намісником, пройшов швидко і цікаву еволюцію. Після сеймових виборів 1889 р., зауваживши певне зменшення зацікавлення уряду до галицьких українців, він не підтримав польсько-українських угодних процесів і почав схилитися до силових методів його вирішення. Про це свідчить ініційоване ним видалення за межі Австро-Угорщини в січні 1889 р. О.Кониського, одного з активних учасників акції порозуміння, а також «справа Дегена» наприкінці того ж 1889 р., внаслідок якої під загрозою арешту опинилися багато діячів українського руху в Росії. Інформує про ці події А.Сапігу, А.Тележинський писав: «[К.Бадені-Я.Б.] хоче придушити український національний рух (протегує москвофілів, напевне, несвідомо) і кожного українця зараховує до соціалістів ... двозначна така гра львівських сфер ... в значній мірі компрометує ставлення Австрії до України»⁵. А.Сапіга повідомив про це Г.Кальнокі, який вжив заходів для призупинення процесу С.Дегена.

Вже через кілька місяців К.Бадені кардинально змінює свою політику в українському питанні. Вирішальним у цьому процесі був вплив австрійського уряду: хоч загроза війни минула, а з нею і значно зменшилося зацікавлення Відня в українській справі, але ситуація все ще залишалася напруженою і уряд прагнув нормалізувати відносини в прикордонній з Росією провінції. Наприкінці січня 1890 р. намісника викликали до Відня, де на зустрічах з найвищими посадовими особами обговорювалась українська справа⁶. Невдовзі після його повернення у Львові поширилися чутки про можливі зміни на посаді галицького намісника⁷. Найкращим способом закріпитись на посаді, а також здобути авторитет, славу і вплив у найвищих віденських колах для К.Бадені була швидка й успішна угода з українцями. Постійні міжнаціональні конфлікти, і, зокрема, невдала спроба чесько-німецької угоди на початку 1890 р., робили Відень особливо чутливим до всього, пов'язаного з врегулюванням національних відносин, встановленням миру і спокою в монархії.

З українського боку активну діяльність в цьому ж керунку продовжував О.Барвінський. Коли після виборів 1889 р. пряма польсько-українська угода

стала неможливою, він у листі до А.Сапіги запропонував трансформувати її в порозуміння між народовцями і урядом⁸. Переконавшись у необхідності угоди, К.Бадені діяв швидко і рішуче. 17 жовтня 1890 р. він зустрівся з українським сеймовим послом К.Телишевським і заявив, що австрійський уряд радо «підтримає змагання русинів до культурного і національного розвою», якщо вони стануть на «становищі патріотизму австрійського». При тім К.Бадені виразно підкреслив: «Говорю до Пана як вірний слуга Цісаря. Руська справа має велике значення для цілої держави, в іншому випадку я би зараз з Паном не говорив...», натякаючи на ініціативу й участь віденських кіл у розпочатій акції⁹.

24 листопада 1890 р. у К.Бадені відбулась нарада, в якій взяли участь О.Огоновський, К.Левицький, О.Барвінський, К.Мандичевський, К.Телишевський і митрополит С.Сембратович. На ній підведено підсумки попередніх переговорів. Намісник від імені уряду вимагав розриву народовців з москвофілами, прихильного ставлення українських депутатів до уряду, а також нейтрального щодо поляків. Зі свого боку, народовці жадали: зміни урядової системи щодо українців і сприяння в політичному, культурному і національному розвитку, відповідного представництва в парламенті (щонайменше 10 депутатів), поступок у шкільництві (повний утраквізм учительських семінарій, українську гімназію, українську кафедру історії і т.д.), забезпечення прав української мови в адміністрації і судах, інше. Крім того, йдучи на угоду з намісником народовці вимагали і спеціально-партійних поступок, що дозволило б їм при урядовій підтримці зайняти домінуючі позиції в українському національному русі, остаточно витіснивши на узбіччя москвофілів¹⁰. Це збіглося з поглядами К.Бадені, який одним з головних завдань порозуміння вважав зведення до мінімуму впливів старорусинів серед галицьких українців. Формальної угоди не було підписано: уряд просто брав до відома українські постулати і обіцяв поступово їх виконувати. При цьому К.Бадені зажадав, щоб народовці проголосили декларацію до кінця сеймової сесії, «бо інакше було би запізно»¹¹.

Наступного дня, 25 листопада 1890 р., на засіданні сейму виступив К.Телишевський і закликав до угоди, яка є «в інтересі так однієї як другої народности, в інтересі краю і австрійської держави» на основі «узнання прав взаємних», вказуючи при тім, «що ви і ми стоїмо против одному великому і могучому ворогові, супротив котрого непомирні упасти мусим»¹².

Відразу ж після К.Телишевського Ю.Романчук проголосив відому програмну декларацію, яка вважається початком «нової ери» в Галичині. Її головні положення наступні: «признаване самостійності своєї народности і свого язика», «вірність для австрійської держави і пануючої династії», «вірність для греко-католицької церкви», «поміrkований лібералізм», «старання про розвиток селянства і міщанства». При тім він додав: «Я маю ще стільки довір'я до уряду, що звертаюсь до нього: хай він гляне глибше в руську справу, а як зробить це, то не буде більше опиратись в нашому краю лише на одну підставу, а на дві... змінить свою поведінку»¹³.

Виступ М.Січинського на наступний день містив цікавий відступ, який допомагає нам краще зрозуміти бачення «нової ери» народовцями: «...ніхто не є так наївний, щоби вірив, що коли ви говорилисьте «стоїмо і стояти хочемо», стояли і стояти хотіли лише для самого стояння. Так не жадайте щоби я, коли скажу, стоїмо і стояти хочемо, щоби я за умову того стояння не ставив того, чого ви в своїм часі домагалисьте ся...»¹⁴. Це свідчить про те, що, принаймні, частина народовців сприймала розпочату акцію як аналогічну польській з 1867 р.

Після виступу в сеймі 26 листопада 1890 року К.Бадені стало очевидним, що останні декларації народовців інспіровані урядом і безпосередньо самим намісником. Тому угода 1890 року, яка ввійшла в історію як «нова ера», мала виразний австрійсько-український характер. Участь у проведенні угоди 1890 року австрійського уряду засвідчила про зміну політики Відня в українському питанні. З 1867 року і до кінця 1880-х років він здебільшого спостерігав за процесами в Галичині, покладаючись в усьому на польських політиків. З кінця 80-х років XIX ст. уряд починає безпосередньо втручатись не лише у внутрішньополітичне життя краю, але й у внутрішній розвиток українського руху зокрема. Відповідно інститут цісарського намісника в Галичині уже за своїм визначенням, незалежно від конкретної особистості, яка обіймала його у той чи інший часовий відтинок, перетворюється в основного втілювача ідей уряду в життя. Зі свого боку, галицький намісник активно впливав на вироблення основ цієї урядової політики шляхом подання регулярних звітів, рекомендацій, особистих зустрічей на найвищому рівні.

Першим випробовуванням дієвості «нової ери» стали парламентські вибори 1891 року. Обговорюючи це питання з намісником, народовці вимагали для себе принаймні 10 мандатів. Трудність реалізації цього постулату полягала в бажанні уряду не викликати проти себе опозиції польських представників, а тому К.Бадені запропонував свої посередницькі послуги в переговорах народовців з польським Центральним виборчим комітетом. Українська делегація в складі Ю.Романчука, І.Чапельського, О.Барвінського і О.Туркевича провела ряд зустрічей з польською, представленою С.Полянським, В.Гневошем і Я.Стадницьким.

Польський Центральний виборчий комітет для східної Галичини, формально на чолі з А.Сапігою, але в якому фактично панували східно-галицькі великі землевласники-консерватисти, чинив сильний тиск на уряд задля недопущення в парламент більше 5-ти українських депутатів. Намісник виступив проти цих намагань, заявивши, що «ціла акція лежить в інтенції найвищих сфер»¹⁵. Завдяки його підтримці народовецькому Головному руському виборчому комітету вдалось провести в парламент 7 депутатів (на два більше, ніж у попередній каденції), натомість москвофілам – жодного¹⁶.

Однак вибори 1891 року не переконали загальних галицьких українців у зміні на краще урядової політики в українському питанні, радше навпаки. Вони також стали більше відстрашаючою, ніж притягальною силою для тих, хто ще вагався. Тим самим, вибори 1891 року не виконали свого головного завдан-

ня – запевнити і утвердити перемогу «нової ери» в Галичині, – завдавши по ній першого удару.

В загально-державному масштабі парламентські вибори 1891 року принесли кардинальну зміну внутрішньо-політичної ситуації. Внаслідок нищівної поразки старо-чехів, славетне «залізне кільце» зникло. Уряд Е.Тафе не мав уже сталої запевненої більшості в парламенті. Ліберали вперше з 1879 року, маючи найчисленнішу фракцію, здобули вирішальний вплив на парламентську ситуацію. Водночас зросло значення «Кола польського», без участі якого не могла бути сформована жодна парламентська більшість. Серед трьох найбільших парламентських фракцій воно виступило посередньою і зв'язуючою ланкою між консервативним клубом Гогенварта і німецькими лібералами.

Неможливість створення стійкої і стабільної більшості змусила гр.Е.Тафе кардинально змінити свою політику, проводячи її за уславленими згодом принципами «від моменту до моменту», «проходження». Це стало також причиною зміни урядом своєї програми: вперше з 1879 року Е.Тафе відмовився від одного з головних її пунктів – примирення народностей – закликавши парламент займатися виключно соціально-економічними питаннями і відкласти на потім усі важливі національні й політичні справи. Проти цього активно виступили представники неупривілейованих в Австрії народів, в тому числі і українців¹⁷.

У «Програмі репрезентації руського народу в раді державній «Руський клуб», прийнятій 1 червня 1891 р., подається українське бачення австрійського уряду: «...члени Руського клубу хочуть кріпкого і сильного правительства, котре в рівній мірі узгляднає всі народи і кляси, їх права і дійсні потреби, бере в свої руки посередництво межи супротивностями даючими ся вирівнати і хоронить слабшого і гнобленого»¹⁸.

Ці основні програмні засади оголосив у парламенті Ю.Романчук у своєму виступі 19 червня 1891 року, під час якого він підтвердив «прихильно-вижидаючу» позицію українських депутатів щодо уряду, а також розкрив значення «русської справи» для Австрії з огляду на становище українців у Росії. На закінчення Ю.Романчук попередив: «Коли б ще й тепер наші сподівання завели нас, то на тім стратить держава ще більше, ніж наш народ»¹⁹.

Найвищі австрійські урядовці, відповідаючи на виступи українських депутатів, запевняли їх у своєму прихильному ставленні до української справи. Так, прем'єр Е.Тафе вибачився за існуючий стан речей і, вказавши на вже зроблене, зазначив, що уряд і далі йтиме корисною українцям дорогою²⁰. Він зазначив своє задоволення зі становища, яке зайняли українські послы в парламенті, запевнив їх в «найліпших інтенціях правительства в виду Русинів». Він пообіцяв порозумітися щодо представлених вимог з намісником й іншими міністрами і зробити адміністративним шляхом все, «що зробити дасть ся»²¹. Міністр освіти Гауч і судівництва Шенборн також заявили про свою прихильність щодо українських постулатів, але зазначили, що мусять ще порадитись з намісником.

Всі ці заяви, запевняння і обіцянки міністрів не підкріплювались їхньою практичною діяльністю в українському питанні. Після сплеску зацікавлен-

ня українськими справами в 1887–1890 роках, ініціювання і безпосередньої участі у «новій ері», вже з самого початку 1891 р. дії Відня по реалізації домовленостей стають нерішучими. На нашу думку, це пояснюється цілим рядом причин. Зміна внутрішньополітичної ситуації після парламентських виборів 1891 р. змусила уряд діяти вкрай обережно, особливо в національному питанні, яке було наріжним каменем в програмах і діяльності багатьох парламентських груп. Своєю програмою з 1891 року уряд намагався взагалі усунути важливі політичні і національні питання з розгляду парламенту. Втрата підтримки хоча б одного з трьох найбільших проурядових парламентських клубів – лібералів, консерватистів Гогенварта чи «Кола польського» – прирікала кабінет Е.Тафе на швидку відставку. Внаслідок цього уряд, за образним порівнянням А.Вахнянина, «ходив на м'яких котячих лапках, лавіруючи на всі сторони»²². Відсутність виразної і стійкої проурядової більшості змушувала Е.Тафе до політики «від моменту до моменту», логічним наслідком якої була ситуативність, хаотичність і відсутність концептуального підходу до українського питання. Починаючи з 1891 р. увагу Е.Тафе все більше концентрувала на собі справа чесько-німецького конфлікту, відсуваючи українське питання на маргінес зацікавленень австрійського кабінету.

Все більше узалежнення існування уряду Е.Тафе від підтримки його «Колом польським», внаслідок вищезазначених причин, значно звужувала оперативний простір для діяльності як самого уряду, так і галицького намісника в українській справі.

На низький темп реалізації центральним і крайовим урядами українських вимог значний вплив мала зміна зовнішньополітичної ситуації. Як відомо, зовнішній чинник був одним з вирішальних при проведенні «нової ери», але з усуненням безпосередньої загрози військового конфлікту з Росією інтерес Відня до українського питання значно зменшився.

Все це призвело до певного «одомашнення» української справи в межах Галичини. Кваліфікуючи українське питання як «домашню справу» Галичини, Е.Тафе намагався гарантувати собі підтримку поляків²³. У зв'язку з цим значно зростало значення позиції намісника і польської сеймової більшості у вирішенні українського питання.

Галицький намісник, який очолював адміністрацію краю, внаслідок своєї близькості до цісаря мав значний вплив не лише на політичне життя Галичини, але й Австрії загалом. Будучи представником польських панівних сил, він поєднував у собі австрійські державні і польські національні інтереси. Під кінець XIX ст. із зростанням національних протиріч як у державі, так і в Галичині зокрема, наміснику все трудніше ставало поєднувати ці інтереси, які часто суперечили одні одному. І лише від особи конкретного намісника залежало, якому з двох інтересів – австрійському державному чи польському національному – він віддасть перевагу.

К.Бадені, який був галицьким намісником протягом 1888–1895 років, у своїй політиці щодо галицьких українців намагався поєднати курс на порозуміння

з народовцями із грубим втручанням у внутрішній розвиток українського руху²⁴. З його бесід з представниками Руського парламентського клубу в 1891 р. випливає, що він прихильно ставився до виконання багатьох поміркованих українських вимог, зокрема, він погодився на перенесення урядовців-українців з Мазурщини до Галичини, пообіцяв встановити українські написи на староствах, посприяти в створенні другої української гімназії в Східній Галичині і учительської семінарії з українською мовою викладання, прирік зробити кроки по зміні неприязної для українців урядової системи²⁵. Але будь-які спроби К.Бадені піти на поступки українцям наштовхувались на сильний, відкритий або прихований опір польських східно-галицьких політиків. Саме тому більшість українських вимог реалізовувалось адміністративним шляхом, щоправда він не гарантував їх успішного виконання, оскільки угруповання подоляків (представників східно-галицьких великих землевласників), маючи визначальний вплив на низові ланки виконавчої влади, могло заблокувати виконання вже прийнятого рішення. Безконтрольність і неефективність урядової вертикалі викликали обурення серед українців.

Вкрай повільний темп задоволення поставлених вимог, пасивність центрального і крайового урядів і опір польських політиків спричинили все зростаюче невдоволення серед галицьких українців «ною ерою», що проявилось на багатьох вічах в краю. Фермент незадоволення почав поширюватися і серед народовців.

Розуміючи, що самими лише приязними заявами ситуації не змінити, уряд і намісник, а під їх тиском і сейм, навесні 1892 р. зробили ряд поступок галицьким українцям. Ще 7 грудня 1891 р. Міністерство внутрішніх справ рескриптом Ч.22.751 надало концесію на створення страхового товариства «Дністер», яке невдовзі стало фінансовою основою українського національного руху і народовців зокрема²⁶. 25 квітня 1892 р. Державний Трибунал у Відні затвердив рішення крайової влади про те, що на звернення і листи до органів влади написані по-українському слід відповідати теж по-українському кирилицею, а не латинкою²⁷. 30 березня 1892 р. Сейм майже одногосно і без дискусій ухвалив резолюцію про створення нової української гімназії в Коломиї²⁸. 9 квітня 1892 р. Міністерство віросповідань і просвіти повідомило галицького намісника про рішення уряду створити в Львівському університеті кафедру загальної історії з українською мовою викладання. Університетська влада мала запропонувати кандидатів на цю посаду. Після тривалих пошуків і переговорів лише 14 квітня 1894 р. кафедру очолив М.Грушевський²⁹. Завдяки його величезній енергії і активності вона відіграла велику роль у піднесенні національної свідомості українців, стала центром притягання для всього українського руху. Намісник також повернув із західної у східну Галичину 5 урядовців-українців, які цього побажали, і наказав зробити українські написи на староствах.

Однак незадовільне виконання вже прийнятих рішень, небажання влади йти на дальші поступки викликало ще більше обурення серед українців. Вихід із ситуації, що склалась, народовці бачили в кардинальній зміні урядової систе-

ми щодо українців. Саме цю вимогу і поставила українська депутація, в складі Ю.Романчука, О.Барвінського, Д.Савчака, К.Левицького і І.Белея, у намісника 3 вересня 1892 р., але К.Бадені відкинув нарікання народовців на політичну систему як невинуваті. Дискусія, яка розгорілась, не привела до жодного результату. Наприкінці зустрічі Ю.Романчук попередив: «Русинам трудно ставатися довше на дотеперішнім приязно-вижидаючим супротив правительства становищі, а мусять заняти супротив правительства становище відповідне тому, яке воно займає супротив русинів»³⁰.

Напружена ситуація в краю і невдалі переговори з намісником посприяли перемозі серед народовців опозиційних настроїв, які виразно проявились на загальних зборах Народної Ради в грудні 1892 р. Вони, висказавши своє невдоволення з політики уряду в українському питанні протягом останніх років, закликали українських послів, щоб «рішучо зазначували се невдоволення русинів при кожній нагоді, щоби рішучо підносили жаль і домагання русинів ... хоч би мали перейти до опозиції»³¹.

Настрої більшості українського населення відбилися і на діяльності українських послів у парламенті. У своїх виступах 18 листопада і 1 грудня 1892 р. Ю.Романчук розкритикував уряд за те, що той, задовольнивши деякі мінімальні вимоги, не змінив самої системи, а тому загальна ситуація українців не покращилась. На закінчення він вкотре попередив, що «...вже дійсно крайній час серйозно приступити до розв'язання руського питання»³².

В той час дійшло до загострення внутрішньо-парламентської ситуації. Під тиском німецької лівиці уряд Е.Тафе в січні 1893 р. проголосив програму про непорушність «національного стану посідання». Це було на користь сильних упривілейованих народів і законсервовувало упослідженість слабших, які виступили активно проти цієї програми. «Руський клуб» в опублікованому комунікаті заявив, що «...узнає змагання правительства щодо переведення реформ економічних, соціальних...Однак клуб не може заявити своєї згоди щодо усунення національних і політичних квестій та буде змагати до порішення тих квестій після основних законів державних»³³. Це стало приводом для переходу з «прихильно-вижидаючого становища» на політику «вільної руки», тоді як глибинними причинами цього процесу, на нашу думку, була нерішуча політика австрійського уряду в українському питанні і зростаюча хвиля невдоволення серед галицьких українців.

Криза «нової ери» наприкінці 1892 р. виявила існування серед українських парламентських депутатів двох течій щодо напрямку подальшої політики. О.Барвінський розкритикував виступи Ю.Романчука на сеймі і зборах «Народної Ради» наприкінці 1892 р., в яких той заявив про можливість опозиції до уряду і співпраці з деякими старо-русинами. Він закликав й надалі дотримуватися політики «нової ери» і взятись «живо і горячо до щирої органічної праці над нашим селянством і міщанством, розбудімо і зорганізуємо нашу інтелігенцію»³⁴. О.Барвінський «вдовольявся тактикою безперестанного підношення потреб руського народу і хоч повільним, але успішним їх полагожденням, розумів практичність дороги адміністративної позапарламентської»³⁵.

На відміну від О.Барвінського, Ю.Романчук швидко зневірився в дієвості «нової ери». Аналізуючи внутрішньополітичну ситуацію в країні, він дійшов висновку, що уряд не зможе зробити українцям більш значних поступок внаслідок опору поляків. Події 1891–1893 рр. лише переконували в цьому, а тому він виступив за жорсткішу політику щодо уряду і поляків, закликав до солідарності різних сил, в тому числі і старорусинів, на національній основі. Крім того, Ю.Романчук був політиком, для якого громадська думка і власний авторитет серед населення відігравали дуже важливу роль. Враховуючи масове невдоволення серед галицьких українців з угодової політики, він вважав, що ситуацію можна змінити лише за допомогою рішучого кроку уряду в справі урівноправлення українського народу в Австрії. З цією метою Ю.Романчук і К.Телишевський, без відома інших українських депутатів, осінню 1893 р. представили прем'єру Е.Тафе список вимог (близько 40), виконання яких мало повністю усунути упослідження українців. На закид Е.Тафе, «чи це не забагато на один раз?», Ю.Романчук, по суті, поставив ультиматум: «Якщо Ексцеленція не в стані перевести ці постулати, ми на далі не зможем підтримувати високий уряд». Е.Тафе відмовив. Потім він говорив В.Залеському: «Якщо б Він [Романчук – Я.Б.] мав 40–50 чоловік, тоді мусів би гр.Тафе поклонитися йому і попросити: Пане професоре, підтримайте мене! Але з 7 чоловіками?...»³⁶

Висуваючи ці постулати Ю.Романчук, на нашу думку, усвідомлював нереальність їх прийняття Е.Тафе, але це мало стати приводом для переходу «Руського клубу» в опозицію до уряду, а також аргументом і засобом тиску на незгідних з цим українських депутатів. Такий перебіг подій був цілком реальний, оскільки і серед прихильників О.Барвінського росло невдоволення з Е.Тафе, який з кожним роком все менше цікавився українським питанням.

З початком осінньої парламентської сесії 1893 р. ситуація кардинально змінилася. Несподівано для всіх Е.Тафе 10 жовтня 1893 р. виніс на розгляд парламенту проект виборчої реформи, який значно розширював право голосу. Це відразу ж викликало обурення і опір трьох найбільших клубів – «Кола польського», клубу Гогенварта і німецької лівиці. Вони не змінили своєї позиції навіть після особистого втручання Франца-Йосифа по стороні Е.Тафе. 4 листопада 1893 р. цісар прийняв димісію кабінету³⁷.

У новому кабінеті, який очолив кн. А.Віндішгрец, міністерські посади були порівну поділені між собою учасниками коаліції, через що він отримав назву «коаліційного»³⁸. Внаслідок такого способу формування уряду, А.Віндішгрец був обмежений в своїх діях необхідною підтримкою всіх трьох членів коаліції. Ситуація нового прем'єра ускладнювалась ще й тим, що він не мав такої сильної підтримки зі сторони цісаря, як його попередник³⁹.

Коаліція, яка властиво виникла на ґрунті опозиції до проекту виборчої реформи Е.Тафе, була дуже нестабільним утворенням. Чи не єдиним її консолідуючим фактором було прагнення всіх трьох фракцій зберегти здобуті позиції. Постановка важливіших національних чи політичних проблем могла легко зруйнувати досягнуту єдність, а вихід з коаліцій хоча б одного її члена означав

неминуче падіння уряду. Розуміючи цю небезпеку, А.Віндішгрец, як і Е.Тафе, відразу ж проголосив урядову програму, в якій відкладав усі більші політичні питання, в тому числі і справу національного урівноправнення, до часу прийняття нового виборчого закону. Натомість він закликав парламент усі свої сили звернути на вирішення соціально-економічних питань.

На відміну від своїх попередників, А.Віндішгрец першим звернув увагу і прихильно поставився до задоволення вимог не лише галицьких, а й буковинських українців. Надані ним поступки пришвидшили процес українського відродження на Буковині. На нашу думку, така позиція уряду визначалась, головним чином, двома факторами: незацікавленістю в буковинських справах жодної з трьох коаліційних груп, а також вирішальним впливом, який мав Відень на політику нового президента Буковини Гоеса, який замінив на цій посаді неприхильного українцям Кравса⁴⁰. Це надавало А.Віндішгрецу значно більші можливості для діяльності в українському питанні на Буковині, ніж в Галичині.

Основні риси політики урядів Е.Тафе і А.Віндішгреца в українському питанні були подібними, що зумовлювалось незмінністю її факторів-детермінантів: впливові позиції «Кола» в урядовій коаліції, важливість чесько-німецького конфлікту, налагодження нормальних відносин з Росією. На зменшення інтересу Відня до українського питання вплинуло розбиття «Руського клубу» і народовців весною 1894 р., що звело до мінімуму вплив українського чинника на внутрішньополітичне життя Австрії.

Після відставки Е.Тафе значно зріс вплив галицького намісника не лише на політику уряду в українському питанні, а й на державні справи загалом. Цісар, який особисто не любив А.Віндішгреца, зробив К.Бадені наче «постійним інспектором коаліційного кабінету». З кінця 1893 р. він досить часто буває в Гофбургу. В цей час в Австрії мало хто сумнівався в короткочасності уряду А.Віндішгреца. Віссю політичного життя монархії наприкінці XIX ст. стало національне питання, не розв'язавши яке неможливо було вирішити інші проблеми. Тому коаліція, яка будувалась на основі усунення з політичного порядку денного важливих національних питань, не могла бути життєздатною. За таких умов К.Бадені, користуючись довір'ям і підтримкою цісаря, був одним з найреальніших претендентів на посаду президента міністрів. Він зумів створити надзвичайно популярний в австрійських умовах політичний образ примирителя національних протиріч, вдалого адміністратора, політика «сильної руки».

Це безпосередньо відбилось і на його політиці в українському питанні. Претендуючи на крісло прем'єра, К. Бадені необхідно було заручитись повною підтримкою і довір'ям польських консервативів. З іншого боку, він мусів зберегти в загальноавстрійській думці переконання про успішність і тривалість започаткованого ним примирення в Галичині. Таке подвійне завдання намісник розв'язував шляхом надання українцям дрібних поступок, сприянням в реалізації вимог буковинських українців і все грубішим втручанням у внутрішній розвиток українського руху, інформаційною блокадою реального стану міжнародних відносин в краю.

Не надаючи великого значення змінам у новому кабінеті міністрів, як і обіцянкам польських політиків, Ю.Романчук 15 лютого 1894 р. на засіданні сейму різко скритикував політику австрійського уряду і намісництва в українському питанні, ще раз підтвердив свій відхід від «нової ери»⁴¹. У відповідь К.Бадені заявив, що він «жодної нової ери не інавгурував, жодної угоди з тими панамі (народовцями – Б.Я.) не заключав»⁴². Це означало остаточний розрив порозуміння між урядом і народовцями внаслідок переходу останніх в опозицію. Натомість прихильники О.Барвінського, т.зв. реалісти, не підтримали Ю.Романчука і самостійно виступили на політичній арені. 6 квітня 1894 р. виступаючи в парламенті А.Вахнянин заявив про «зближення» «Руського клубу» до уряду і проголосив основні принципи «нового курсу»⁴³. На думку О.Барвінського в трикутнику «уряд – намісник – польські представники» вирішальний вплив на становище галицьких українців у даний момент мали саме останні. Як уряд, так і намісник у своїй політиці в українському питанні мусіли постійно зважати на позицію «Кола»⁴⁴. Проаналізувавши політику «нової ери» він прийшов до висновку, що головна причина її невдачі полягала у виключенні польської сторони з активного переговорного процесу. Враховуючи це, в основі своєї акції реалісти поклали добровільне зближення польської і української сторін, а уряд закликали лише підтримати його. Остаточний розкол народовського угруповання відбувся на загальних зборах «Народної Ради» 4 травня 1894 р., які підтримали опозиційну політику Ю.Романчука й засудили О.Барвінського і А.Вахнянина за впровадження ними «нового курсу» в українську політику⁴⁵.

Після виборів 1895 р. українська сеймова політика перейшла в руки реалістів, але виборчі зловживання намісника і польських політиків, у які вони були втягнуті, остаточно дискредитувала їх і започаткований ними «новий курс» серед українського населення. Визначальна роль підтримки К.Бадені в здобутті «новокурсниками» мандатів на виборах, звичайно, обмежувала їхню свободу в політичній діяльності. Вибори 1895 р. ще більше посилили суперечності галицького політичного життя. Вони остаточно поділили угодових і «незалежних» народовців, майже унеможливили порозуміння між ними. Якщо до виборів тон дискусії між цими групами народовців був поміркований, то після них він ставав усе гострішим, переходячи часом на прості образи. Сеймові вибори 1895 р. і провал депутації до Відня засвідчили психологічний злам в українському галицькому суспільстві, яке з того часу перестає вірити в доброго цісаря, а лише у власні сили.

Відразу ж після виборів цісар 29 вересня 1895 р. запропонував К.Бадені очолити уряд, на що той погодився. На першому місці серед заслуг галицького намісника він виділив у своєму листі «порозуміння між обома, батьківському Мому серцю зарівно любими племенами...»⁴⁶. На К.Бадені у Відні поклали дуже великі надії, особливо щодо заведення національного миру, спокою і порядку в державі.

Для українців прем'єрство К.Бадені могло означати лише послідовне продовження його попередньої політики, але вже на державному рівні. Навіть ті

невеликі надії на Відень, які ще були, тепер розвіялись. У свою чергу, здобуття поляками ключових позицій у державі давало їм можливість не оглядатись у галицьких справах на Відень, що особливо виразно простежується на засіданнях сейму і під час виборів.

Склад свого кабінету К.Бадені сформував не як попередні прем'єри, після консультацій з парламентськими фракціями, а за власним бажанням. У нього ввійшли Л.Білінський міністром фінансів та А.Голуховський міністром закордонних справ. Внаслідок сильних позицій польського елемента в уряді його ще називали «польським»⁴⁷.

23 жовтня 1895 р. К.Бадені оголосив програму нового уряду, визначивши своїм головним завданням забезпечення нормального функціонування «державної адміністративної машини». У своїй програмі він не зайняв виразної позиції щодо жодної з парламентських груп, а стосовно парламенту в цілому визначив наступний принцип: «наміряємо правити, а не бути правленим»⁴⁸. Серед українських послів не було одностайності щодо кабінету К.Бадені. Найбільш чітку позицію зайняв Ю.Романчук, який різко розкритикував прем'єра і галицьку адміністрацію за їх поведінку при останніх сеймових виборах.

Тактика «деклараций і грозьб», якої намагалися дотримуватися реалісти, не привела до позитивного результату. Уряд не активізував своєї діяльності в українському питанні внаслідок ряду причин. Перед К.Бадені стояло тоді багато важливіших і загальніших, з точки зору уряду, справ, таких як виборча реформа, прийняття бюджету, угода з Угорщиною, полагодження чесько-німецького конфлікту, тоді як вплив українського чинника на внутрішньо- і зовнішньополітичну ситуацію був у цей час незначний. Водночас, К.Бадені чудово розумів, що політична доля угодовців у значній мірі залежить саме від його підтримки, а тому продовжував проводити свою, сформовану ще в Галичині, політику в українському питанні. Він все більше втручався у внутрішній розвиток українського руху, підтримуючи на виборах групу Ол. Барвінського і придушуючи будь-якими засобами опозиційні йому сили. К.Бадені все менше схилявся навіть до дрібних поступок українцям, розуміючи, що не зможе цим запобігти радикалізації українського руху. Він все частіше почав вдаватися до силових методів вирішення проблеми: великі зловживання, навіть із застосуванням поліції і війська, під час виборів, заборона віч, переслідування опозиційних діячів, таких як Ю.Романчук, І.Франко, не кажучи вже про москвофілів.

Результати політики К.Бадені в українському питанні знайшли своє відображення в парламентських виборах 1897 р.: вони стали символом остаточного провалу угової політики «нової ери» – «нового курсу». Відтоді українсько-польське порозуміння стало безнадійною справою на довгий час, хоч як серед українців, так і поляків були політики, які відчували потребу миру. Ці вибори засвідчили високий рівень національної свідомості галицьких українців, що проявилось на багатьох судових післявиборчих процесах. Вони остаточно закріпили важливі зміни в політичній свідомості українців, зокрема переконання, що реальну рівноправність можна здобути лише власними силами, а

не з допомогою Відня чи поляків. Безкарність зловживань зі сторони намісника і польських політиків значно підірвала віру народу в силу права, легалізм, об'єктивну ведучи до радикалізму у методах політичної боротьби.

Після виборів 1897 р. у парламенті сформувалась нова більшість, так звана «автономічна правиця». В її склад увійшли молодочехи, «Коло польське», чеська консервативна більша посілість, Слов'янсько-християнський союз, німецькі клерикали, серби. Це була спроба відновити на нових основах «залізне кільце» з часів Е.Тафе.

15 травня 1897 р. нова більшість оголосила свою адресу, в якій поставила дві головні вимоги: розширення автономії країв і рівноправність народів. Ця «причіпка» про рівноправність була внесена в програму лише на вимогу «Руського клубу», що уможливило представникам національним меншин приєднатись до більшості⁴⁹. Але, як справедливо зазначало «Діло», найсильніші фракції в «правиці» – «Коло польське» і молодочехи – на перше місце висували розширення крайової автономії, а про переведення національного урівноправлення і не думали. Про це ж свідчила і брошура В.Дідушицького «Програма сторонництва автономічних в Австрії», в якій він домагався перенесення розгляду національних справ лише в сейми, де про все знову вирішувала б упривілейована більшість⁵⁰.

Проти програми «автономічної правиці» вже 26 травня 1897 р. виступили «незалежні» українські депутати, які небезпідставно вважали, що розширення крайової автономії за рахунок парламенту замінило б державний централізм на крайовий, чим завдало б сильної шкоди національним меншинам. Натомість вони висунули гасло національної автономії і поділу Галичини⁵¹.

Однак ситуація у парламенті різко загострилась. Видання К.Бадені в обхід державної ради 5 квітня 1897 р. мовних розпоряджень для Чехії викликало хвилю протестів серед німецького населення і привело до обструкції в парламенті. Наприкінці листопада 1897 р. внутрішньопарламентська ситуація внаслідок все гостріших форм німецької обструкції значно погіршилась. Певне уявлення про засідання державної ради в цей час дають назви газетних статей: «Чотири години межі божевільними», «Заседание парламента с кулачным боем» і т.д. Незадоволення з К.Бадені все більше ширилось посеред населення Відня, Граца, інших міст Австрії і Чехії. Почались вуличні демонстрації і бійки, в парламент для наведення порядку введено поліцію. В країні склалась загрозлива ситуація. Для зняття напруги цісар Франц Йосиф 28 листопада 1897 р. звільнив К.Бадені з посади президента міністрів. Як написало вже наступного дня «Діло»: «Тяжкий камінь, що давив грудь, покотив ся з гуком у безвість... Урвалась залізна рука деспота, най жис дух волі народної!»⁵²

Період перебування К.Бадені на посаді намісника та прем'єра загалом, і зокрема вибори 1897 р. стали свідченням завершення перехідного етапу в історії не лише українського галицького руху, але й Австро-Угорщини. Розширення виборчого права, перманентна внутрішньополітична криза, активізація

національних рухів витворили нову ситуацію, коли ціле життя держави почало обертатися навколо національного питання.

¹ *Мудрий М.* Галицькі намісники в системі українсько-польських взаємин (1849–1914) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1998. – Вип. 33. – С.91–102; *Мудрий М.* Місцеве самоврядування Галичини в контексті польсько-українських взаємин (друга половина XIX ст.) // Україна в минулому. – Львів – Київ, 1996. – Вип. IX. – С.80–102.

² *Ryzewicz W.* Kulisy ustapienia F.Zalieskiego ze stanowiska namiestnika Galicji // *Studia Historyczne.* – 1979. – Z.3. – S.401–418.

³ *Lazuga W.* “Rzady polskie“ w Austrii. – Poznan, 1991. – S.43.

⁴ *Ibid.* – S.43–44.

⁵ Детальніше див.: *Чорновол І.* Польсько-українська угода 1890–1894 рр. – Львів, 2000.

⁶ Діло. – 1890. – Ч.22 і 23.

⁷ Діло. – 1890. – Ч.179.

⁸ *Аркуша О.* Олександр Барвінський (до 150-річчя від дня народження). – Львів, 1997. – С.14–15.

⁹ ЦДІА України у Львові. – Ф.818 (А.Вахнянин). – Оп.1. – Спр.10. – Арк.11.

¹⁰ ЦДІА України у Львові. – Ф.382. – Оп.1. – Спр.60. – Арк.6.

¹¹ Там само. – Ф.818. – Оп.1. – Спр.10. – Арк.7, 11–12.

¹² *Sprawozdanie stenograficzne sejmku krajowego Krolestwa Galicji i Lodomerii z 2 sesji, 6 periodu od 25 listopada 1890 r.* – S.945–946.

¹³ *Ibid.* – S.946–953.

¹⁴ *Ibid.* – S.983–989.

¹⁵ *Вахнянин А.* Матеріали до політики Русинів від часу так званої «нової ери» // Руслан. – 1908. – Ч.179.

¹⁶ *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців (1848-1914). – Т.1. – Львів, 1926. – С.242.

¹⁷ Діло. – 1891. – Ч.229.

¹⁸ ЦДІА України у Львові. – Ф. 382. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.3–4.

¹⁹ Діло. – 1891. – Ч.130.

²⁰ Діло. – 1891. – Ч.83.

²¹ Там само. – Арк.12–13

²² Вахнянин А. Руська справа. – С.24.

²³ Діло. – 1892. – Ч.103.

²⁴ *Мудрий М.* Галицькі намісники в системі українсько-польських взаємин 1849–1914 // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1998. – Вип.33. – С.98.

²⁵ ЦДІА України у Львові. – Ф.818. – Оп.1. – Спр.10. – Арк.13.

²⁶ *Левицький К.* Історія політичної думки. – С.249.

²⁷ *Partacz Cz.* Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukrainskie w Galicji w 1888–1908. – Torun, 1996. – S.51.

²⁸ *Sprawozdanie stenograficzne sejmku krajowego...z 3 sesji , VI periodu od 30 marca 1892 r.* – S.324.

²⁹ *Тельвак В.* Творча спадщина М.Грушевського в оцінках сучасників (кінець XIX – 30-ті роки XX ст.). – Київ-Дрогобич, 2008.

³⁰ Діло. – 1892. – Ч.190.

³¹ Діло. – 1892. – Ч.283.

³² Діло. – 1892. – Ч.253.

³³ Діло. – 1893. – Ч.20.

³⁴ Політика холодного розуму чи політика нервів // Правда. – 1893. Січень.

- ³⁵ Вахнянин А. Руська справа. – С.35–36.
- ³⁶ Його ж. Матеріали до політики. //Руслан. – 1908. – № 183.
- ³⁷ Димісія Е.Тафе // Діло. – 1893. – Ч.239.
- ³⁸ Народна часопись. – 1893. – Ч.245.
- ³⁹ Lazuga W. «Rzady polskie» w Austrii. – Poznan, 1991. – S.52.
- ⁴⁰ ЦДІА України у Львові. – Ф.818. – Оп.1. – Спр.9. – Арк. 28–30.
- ⁴¹ Sprawozdanie stenograficzne sejmu krajowego... 5 Sesja, VI period od 15 lutego 1894 r. – S.672–708.
- ⁴² Ibidem. – S.863.
- ⁴³ Діло. – 1894. – Ч.71.
- ⁴⁴ ЦДІА України у Львові. – Ф.818. – Оп.1. – Спр.10. – Арк.25–26.
- ⁴⁵ ЦДІА України у Львові. – Ф.818. – Оп.1. – Спр. 7. – Арк.15–17.
- ⁴⁶ Діло. – 1895. – Ч.210.
- ⁴⁷ Lazuga W. «Rzady polskie» w Austrii. – Poznan, 1991. – S.39.
- ⁴⁸ Програма кабінету гр.Бадені // Діло. – 1895. – Ч.228.
- ⁴⁹ Адреса більшості парламентарної // Руслан. – 1897. – Ч.100.
- ⁵⁰ Програма автономних сторонництв в Австрії // Руслан. – 1897. – Ч.169.
- ⁵¹ Автономія національностей // Галичанин. – 1897. – Ч.112.
- ⁵² Димісія гр. Бадені // Діло. – 1897. – Ч.261.